

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

Hans Andersen, Kongsbjerg:
Slægten Marcussen i Brarup

Theodor Clausen:
Min bedstemors fødselsdag

Christian Stenz:
En dansk sydslesvigsk hjemstavnsdigt

Jens Andresen:
Kalleshave

Boganmeldelse

Morten Kamphövener:
Stemannernes kammerherrenøgle (rettelse)

»BOGBØRSEN«

Kordegner Otto Vilh. Sommer, Kippervig 2, Horsens. Tlf. (066) 2 13 93

Har: Nordelbingen. Beitr. z. Heimatforsch. in Schleswig-Holstein, Hamburg u. Lübeck. Bd. 1–21. 1923–53. Indbundet ekspl.

Ønsker: Carsten Petersen: Slesvigske præster.

Kaptajn M. L. Rossell, Soløjevej 10, Nr. Sundby. Tlf. (081) 3 85 97.

Har: Sønderjysk Månedsskrift 8. årg. nr. 11 – 10. årg. nr. 9 – 14. årg. nr. 9 – 16. årg. nr. 7 og 15 – 18. årg. nr. 5 – 21. årg. nr. 2 – 26. årg. nr. 6 (3 stk.) – 27. årg. nr. 1 (2 stk.) – 30. årg. nr. 8 – 31. årg. nr. 3 (2 stk.) – 35. årg. nr. 1 og 2.

Ønsker: Sønderjysk Månedsskrift 12. årg. nr. 10.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

afholder

ÅRSMØDE

*søndag den 23. maj kl. 14
på Agerskov Ungdomsskole.*

Dagsorden:

1. Beretning.
2. Regnskab.
3. Valg af styrelsesmedlemmer og revisorer.
Efter tur afgår Werner Christiansen, Knud Fanø, Jens Holdt, Johan Hvidtfeldt samt begge revisorer C. H. Sehrt og Erik Friis.
4. Eventuelt.

Efter kaffebordet taler fhv. højskoleforstander Hans Lund om Askov og Sønderjylland. Som afslutning fortæller landsarkivar P. Kr. Iversen om sine undersøgelser ved Merseburg-arkivet.

Styrelsen.

I afstemningstiden var Vraagaard midtpunktet for det danske arbejde i II zones vestlige del. Da gårdens tyske nabo hejste sit flag den 14. 3. 1920, svarede brødrene Janne og Christian Marcussen, der i fællig havde Vraagaard, med at hejse Dannebrog. Og da Anna og Janne Marcussen fejrede sølvbryllup i 1936, fik de af venner og naboer overrakt et billede af Vraagaard, som gården så ud på afstemningsdagen i 1920 (maleri af Carl Tønder).

Slægten Marcussen i Brarup

I Sønderjysk Månedsskrift 1965, side 61, fortalte arkivar H. Heilelsen om Peter Sørensen Lund og Peter Marcussen i forbindelse med stændervalget i Tønder i 1860. Da artiklen handlede om Peter Lund, har gårdejer Hans Andersen, Kongsbjerg, ment, det ville være rimeligt også at mindes Peter Marcussen og hans slægt. Han fortæller om tre generationer og tilføjer en række personlige oplevelser.

Det var navnene Peter Lund i Rørkær og Peter Marcussen i Brarup, der samlede de danske stemmer ved stændervalget i Tønder den 20. december 1860. I »Sønderjysk Månedsskrift«s marts-nummer omtales dette valg under overskriften Peter Sørensen Lund. Da Peter Marcussen fra Brarup var opstillet både i 1854 og igen i 1860, er der god grund til, at »Sønderjysk Månedsskrift« i forbindelse med artiklen og stændervalget i 1860 også fremdrager den betydningsfulde plads, som Peter Marcussen og hans slægt har fyldt og endnu har i vor fremskudte nationale frontlinje.

Om selve stændervalget i 1860, som Emmerlev sognekronike kalder »en stor og god sejr for danskheden«, gik der også her på egnen, i min drengetid i halvfemserne, frasagn om den glæde, den danske sejr skabte. Min morfar og en broder, der begge havde været med i Treårskrigen, var sammen med to brødre i Tønder og stemte ved valget.

*Peter Hansen Marcussen, Brarup (1799–1871).
Gift 1835 med Kristiane Knudsen.*

Herredsfoged C. A. Kjær var valgleder. Stemmerne på Peter Lund og Peter Marcussen kvitterede Kjær med et venligt »rigtig« og »tilført«. Stemmerne på Mommsen, Vraagaard, og Meyer, Faargaard, kvitteredes med et kort »tilført«. De danske vælgere kom kørende hjem syngende »Dansken har sejr vunden«. Moders farbrødre følte sig siden som herredsfogdens forbundsfæller og svang hatten med et »God daw, Kjær«, når de mødte ham på gaden i Tønder.

Man kan forestille sig den gensidige stemning mellem danske og tyske naboer i den følgende tid; den nåede næppe at falde til ro i årene før 1864. Hvordan den fra tysk side gav sig udslag over for Peter Lund i Rørkær i 64, er der fortalt i artiklen om ham. Hvordan den har været overfor Peter Marcussen i Brarup, kan der skønnes over i en stemningsrapport fra Brarup fra 1848. Det er student H. C. Refslund fra Gestrup, senere svigersøn til Knud L. Knudsen, Trøjborg og kogsinspektør i Tønder, der som patruljefører for Hans Krügers stafekæde indkvarterede sig hos Peter Marcussen i Brarup. Refslund beretter til Læssøe ved hæren blandt andet: »Peter Marcussen troede, at der kunne komme en tid, da besindighed kunne vende tilbage, men endnu ville det være galt, om de, hvis navne vare brugte til at ophidse folk med, ville tale til frisjerne. Det kunne han selv bedre gøre, skønt han, for sin danske families skyld, næsten var anset som spion og forhadet af sin nærmeste slægt, som han hidtil havde stået i det inderligste forhold til. Der på egnen var flere faldne blandt frisernes ræk-

Kristiane Marcussen (født 1813 i Ribe, død 1866 i Brarup). Datter af Kresten og Maren Knudsen, Ribe.

ker ved Flensborg (Bov). Jeg gav ham (P. Marc.) en skriftlig opfordring til frisjerne, om at være sammen med nordslesvigerne, om at værne Slesvigs selvstændighed og ære, sådan som kongen havde lovet os den. Han troede, at den nok skulle virke, når den blev rigtig anvendt, som han nu ville prøve at gøre.» (Jørgen Hatting. Sønderjyske Årbøger 1948).

Dette uddrag af Refslunds rapport belyser Peter Marcussens vanskelige og udsatte stilling. Blandt hans udbredte slægt var Bucka-familien i Burkal, naboer til Mommsen på Vraagaard vest for Burkal. Lorenz Brodersen på Klægsbølgaard var hans svoger. Tre fætre, sønner af Peter Marcussens faster Kjestine, Hans, Marcus og Peter Iversen havde gårde i Holm og Brarup.

Peter Marcussens danske familie var Knudsen slægten fra Ribe, med de to svogre Knud L. Knudsen, Forballum, og Jens Janniksen Beier, Barsbøl ved Skærbæk, og Jens Lassen Knudsen, der var studenterkammerat med H. C. Refslund.

Ved det forudgående stændervalg i 1854 var Peter Marcussen også opstillet, men da sammen med Detlef Detlefsen fra Læksgaarde i nabosognet Karlum. Dennes broder, Chr. Bossen Detlefsen, ejede nabogården til Peter Marcussen. Det ligger nært at antyde, at disse tre nærboende, selvstændige bønder har været enige i deres holdning til den slesvig-holstenske oprørsbevægelse. Endnu i 1867 kunne Detlefsen, Læksgaarde, som dansk rigsdagskandidat samle et flertal i Karlum sogn, ved valgene til den tyske rigsdag.

Detlefsen var i 1867 af tyskerne afsat både som sognefoged og herredsfuldsmægtig, men han var rig og uafhængig og havde megen anseelse og indflydelse på sin egn. Både Detlefsen og Peter Marcussen lod deres sønner gå til Danmark efter 64 for at undgå tysk militærtjeneste. De kunne dog senere vende hjem igen.

Når Detlef Detlefsens efterkommere ikke siden bevarede hans tilslutning til dansk side, kan det ligge i, at familien i Læksgaarde ikke havde den tilsvarende danske slægtstilknytning til Nordslesvig, som blev det stærke rygstød for Marcussen-familien i Brarup, til at holde ud på sin ensomme, trofaste vagt.

Peter Hansen Marcussens slægt er gammel i Kær herred. Oldefaderen Hans Marcussen var degn i Ladelund omkring 1680. Bedstefaderen Marcus Hansen er boelsmand i Brarup, død 1796. Faderen Hans Marcussen i Brarup er født 1739 og gift med Christine Peters fra Ellehus, Højst sogn, Slogs herred.

Peter Hansen Marcussen er født 1799, og i 1835 blev den da 36-årige storbonde og hestehandler i Brarup gift med den unge 22-årige Kristiane Knudsen, datter af krofolkene Kresten og Maren Knudsen i Ribe. Kresten Knudsen var selv handelsmand, og den ældste af hans sønner, Knud Lausten Knudsen, sad da siden 1826 som rig storbonde og handelsmand i Forballum. Det er givet, at Peter Marcussen har kendt sin nye families medlemmer godt, da han blev svigersøn og svoger til dem. Et lille tegn på forbindelsen mellem familierne er, at Kresten Kold, da han efter lærergerningen i Forballum ville rejse med pastor Hass til Smyrna i oktober 1842, var ude i Brarup hos Kristiane og Peter Marcussen, da han var rundt at sige farvel til sine venner i Vestslesvig.

Det blev igen vennerne derfra, der hjalp Kold til at finde sin arbejdslinje herhjemme efter hjemkomsten i 1847. Der vedblev at være et nært venskab mellem Kold og Jens Lassen Knudsen, Kristiane Marcussens yngre broder.

I 1852 kom Jens Lassen Knudsen som teologisk kandidat til Rødding højskole som lærer hos Sofus Høgsbro, samtidig med at Kold begyndte sit højskolearbejde på Fyn. Det tyder på sympati for det nye højskolearbejde, at Peter og Kristiane Marcussen i Brarup omkring 1860 sender deres 16-årige søn Chresten Knudsen Marcussen til Rødding højskole som elev.

J. N. H. Skrumsager var elev på skolen på samme tid og var knyttet nær til Jens Lassen Knudsen, der skaffede ham pladsen som forvalter hos Hans Diderik Kloppenborg på Bejstrupgaard. I 1863 foretog Skrumsager efter Jens Lassen Knudsens tilskyndelse en længere rejse til de grundtvigske vennekredse ude i Vestslesvig. Efter besøg i Lundsmark, Raahede, Havervad til Forballum og Randerup, til Visby Hedegaard og derfra til

Tønder, tog Skrumsager ud til den unge højskolekammerat Chresten Marcussen i Brarup.

Man kunne ønske, at Skrumsager havde nedskrevet noget om sine indtryk fra besøget i Peter Marcussens hjem i Brarup. Skrumsager var dengang som senere glødende optaget af begrebet »vor folkesag«, som han udtrykte det. Om han kunne finde samklang med dette i Brarup-miljøet er svært at skønne over. Peter Marcussen har sikkert fra sine handelsrejser også haft kendskab til Skrumsagers vestjyske hjemegn, og de hilsner, som denne nok har medbragt fra svogrene i Rødding og på Visby Hedegaard, har sikret ham en venlig og gæstfri modtagelse. Den unge Chresten Knudsen Marcussen bevarede sit liv igennem en naturlig glæde ved at synge, og det kan meget vel stamme fra opholdet på Rødding højskole.

Hvor meget familien i Brarup har været i forbindelse med arbejdet i Forballum og Mjolden kredsen, har vi ingen holdepunkter for, udover Kolds farvelbesøg i 1842.

Sympatien for Jens Lassen Knudsens højskolearbejde kommer igen til udtryk ved, at den næste søn fra Brarup, Peter Marcussen, kommer på højskole hos Kold og Jens Lassen Knudsen, efter at de to sammen havde begyndt højskolen i Dalum ved Odense. Der er endnu bevaret nogle af Jens Lassen Knudsens diktater fra litteraturtimerne, skrevet med Peter Marcussens smukke, faste håndskrift, ligeledes er der en liste over eleverne på Kolds højskole fra samme år.

Dette er i årene efter den danske sejr herhjemme ved stændervalget i 1860. Det har sat sindene i bevægelse, også derved at danskheden i sognene uden for enklaverne havde lært sin styrke at kende. Da klosterpolitikken kommer frem med sine synspunkter ved mødet i Løgumkloster den 25. april 1861, er det Knud L. Knudsen fra Trøjborg, der er klosterbrødrenes faste midtpunkt. Ordførerne Ley og Cornelius Appel havde begge været tilknyttet Danske Samfunds-kredsen i Forballum-Mjolden. Knudsens svoger, Jens Janniksen Bejer fra Barsbøl, stod også i klosterpolitikken ved Knudsens side. Derimod er der intet, der tyder på, at Peter Marcussen har gjort sine svogre følgeskab her. Jens Lassen Knudsen, dengang endnu i Rødding, var sammen med sin forstander Sofus Høgsbro ovre at forme den samlende udtalelse fra klostermødet. Når der blandt indbyderne var et enkelt navn fra egnen syd for Tønder, Otto Feddersen, Teglmærk, Aven-toft sogn, kan det være et resultat af Ley's programpunkt, »at intet slesvig-holstensk tåles, men at man ligeså bestemt modsætter sig al tanke om indlemmelsen i kongeriget, før Slesvigs folkekårne mænd ønsker den.« Peter Marcussen i Brarup må have været med til den erklæring, som seksten slesvigske stændermænd og atten suppleanter udsendte den 18. februar 61, hvori det hedder, »at Slesvig ønsker at forblive en uadskillelig del af Danmarks rige og ønsker al fremmed indblanding borte fra dets

Chresten Knudsen Marcussen, Brarup (1844-1918).

indre forhold.« Den besindige og selvstændige bedømmelse af en urolig tids mange problemer, som Peter Marcussen tilkendegiver gennem H. Cl. Refslunds rapport i april 1848, vil også have gjort sig gældende i den spændte atmosfære, der var baggrund for Løgumklostermødet. Men der synes dog aldrig at have været brist på tillid og venskab mellem Peter Marcussen og svogrene i enklaverne.

En fin og klog bedstemor, der nu sidder som enke og på aftægt efter Peter Marcussens sønnesøn Carsten Marcussen i Brarup, siger om sin mands bedstemoder, Kristiane fra Ribe, at hun var en dygtig, klog og myndig kone, afholdt og respekteret i sin familie. Det var hende, der gjorde hjemmet og familien dansk og fik Peter Marcussen til at påtage sig de hverv, han fik. Han var først og fremmest en dygtig og virksom handelsmand og bonde. Sammen skabte han og hans kone en rig arv, både af kapital og traditioner, til deres 9 efterlevende børn.

De politiske forhold tiltog i spænding sammen med Bismarcks og slesvig-holstenernes forberedelser af opgøret i 1864. Fra den dansksindede Carsten Petersen, der var præst i Brarup fra 1903–1911, har vi et skøn over, hvorledes stemningen var i Brarup sogn i årene op mod 1864. Han siger: »I tiden mellem krigene, da den danske præst Reifenstein, født i Helsingør, fra 1852–59 var i Brarup, var sognet mere dansk end tysk.« Det var i den tid, at stemningen i Mellemslesvig fra slesvig-holstensk side systematisk ophidsedes imod sprogordningerne, men de selvstændige Brarup-

*Peter Marcussen, Vraagaard
(1846–1932).*

folk må have hævdet besindighed og omtanke. Dette knob det mere med ovre hos Detlefsen i Karlum sogn, hvor de alligevel i 1867 samlede et dansk flertal om Detlefsen, Læksgaarde, deres afsatte sognefoged.

Det må næsten antages, at besindigheden har været rådende i Brarup også i den overgangstid, som krigens udfald skabte. Vi ved, hvor meget nederlaget i 1864 menneskeligt slog i stykker for Knud Knudsen på Trøjborg. Den 22. juni 1866 blev han under en overvældende stor deltagelse jordfæstet på Visby kirkegård.

Den 19. april samme år var søsteren Kristiane Maria Marcussen død i Brarup, det var en kræftsygdom, der tog hende i hendes 53. år. For Peter Marcussen i Brarup blev det et år med megen sorg; han døde 5 år senere, den 12. juni 1871, mens besindigheden blandt hans landsmænd hærgedes af en ny præjsisk sejrurus.

★

Chresten Knudsen Marcussen, Brarup, og Peter Marcussen, Vraagaard ved Klægsbøl, bliver så de navne, der kan stå som familiens repræsentanter gennem de næste 50 år. Chresten blev på fædrengården i Brarup, og Peter fik den smukke gård Vraagaard mellem Brarup og Klægsbøl. Af deres søskende var den ældste, Christine, gift med en gårdmand på Ringkøbingegnen (Rindum?) Hans Jensen. Hans Marcussen blev gårdejer og hestehandler i Rørkær, hvor han opgav slægtens danske sind. Maren blev gift med Hans Carstensen Ved Åen. »Tante Maren var dansk,« siger de i Brarup. Bothilla

blev gift med Hans Iversen Carstensen på Brarup mølle. Johanne Lauretta og den yngste Christina Maria står der ikke mere om i slægtstavlen. Den næst yngste, Marcus Hansen Marcussen, var handelsmand og landmand i Jejsing og var en trofast og vellidt mand inden for den danske familiekreds af Marcussen'er og Knudsen'er, der var midtpunktet for den kreds af stoute bønder, der havde »Humlekærren« i Tønder til mødested. »Alle mænd, der ikke skulle tælles, men vejes«, siger Morten Bredsdorff om dem i »Tønder gennem tiderne«. I samme forbindelse skriver Bredsdorff: »Fra Schackenborg kom grev Schack nu og da kørende med firspand gennem byen.« Det blev også sagt i min barndom, at kniplingshandler Ditlev Hansen ved enkelte lejligheder kørte med firspand til Tønder, rig og anset var han i hvert fald, og han regnes med til den danske kreds på »Humlekærren«.

Der var en anselig kraft i disse danskhedens repræsentanter fra Tønders opland. Familiebåndene mellem Brarup-sønnerne og fætrene fra Trøjborg Hedegaard og Barsbøl forblev nært knyttede helt til de sidste faldt fra. Dertil kom så vennerne fra Rørkær med Hans Petersen og Hans Jepsen i forgrunden. De sang sommetider den blå sangbog næsten igennem ind i de små timer, når de besøgte hinanden i hjemmene, fortalte Janne Marcussen om.

Det var alle solide, dygtige og velstående bønder, der holdt sammen som gode venner og nationale meningsfæller, men det er, som om der er gået noget i stå ved Knud Lausten Knudsens bortgang. Hans Lund nævner i en artikel til H. P. Hanssens 70-års dag »Fra 1864 til vælgerforeningens dannelse«, et brevcitat fra 30. 11. 66 til redaktør Hiort Lorenzen, »at der fra vesteregnet klages over sløjhed og træghed som følge af mangel på bevidst ledet arbejde.« De ledende danske i Nordslesvig sendte i 1867 redaktør Moldt fra Sønderborg ud til Tønder med bopæl på Humlekærren, hvorfra han skulle lede valgarbejdet særlig i Slogs og Kær herred, hvor der stemtes på Detlefsen, Læksgaarde.

Valgene i 1867 kom, som det viste sig, til at aftegne den linje, hvortil der gennem en kommende folkeafstemning kunne vindes flertal for at komme til Danmark; syd for denne linje blegnede det håb, som § 5 tændte i Nordslesvig, så fattige blev de folkelige livsvilkår for vore yderste forposter, fattigere endda for dem, der ikke havde levende forbindelse med slægt og venner i Nordslesvig ligesom Chresten og Peter Marcussen. Når valgresultaterne fra rigsdagsvalgene kom, f. eks. i 1903 i Flensborg Avis, var der en enlig dansk stemme fra Brarup og fra Klægsbøl, det vidste vi var Chresten i Brarup og Peter på Vraagaard, men det var deres fætter Hans Aa. Knudsen fra Trøjborg, de stemte på dengang i 1903.

Det havde været vanskeligt nok at formå Hans Aa. Knudsen til at påtage sig hvervet som valgkandidat, vel mest for redaktør Jessen. Det var

også med møje og besvær, at de to idealister Frederik Høyberg og P. Skovrøy fik de vægttunge vestslesvigske bønder til at starte Tønder Landmandsbank i 1901. De to brødre Marcussen vil nok være blandt de første aktionærer i banken, de blev også dens gode kunder.

Carsten Petersen skriver i fortsættelse af sit skøn over Brarup fra årene mellem krigen: »Nu er beboerne – skønt stadig rent danske i deres folkeligt art og med rent dansk omgangssprog – tyske i sind.« Forholdet til sognet var kirkeligt og menneskeligt særdeles godt, med gæstfrihed, åbenhed og fortrolighed i næsten hvert hjem. En enkelt undtagelse var, da en af tyskpatrioterne i 1906 overfusede ham, forbi han havde talt ved redaktør Jessens begravelse i Flensborg »over denne forbryder«. Carsten Petersen siger om sit kald i Brarup: »Det var en af de bedste og tungeste følelser, at jeg havde tjenesten som den danske kirkes yderste forpost. Og det var en ensom post.«

Det har været kort efter Carsten Petersens bortrejse fra Brarup, at de tre unge fra Nordslesvig, Thorvald Petersen fra Tønder, Hans Brink fra Rørkær og Andreas Grau fra Als, var i Sydslesvig »for at knytte forbindelsen med vore yderste forposter«, som Thorvald Petersen skriver. »Vi kom til Brarup for at besøge den gode danske mand Peter Marcussen, efter at vi først havde besøgt hans sønner Janne og Christian på Vraagaard. Men da Peter Marcussen hørte vort ærinde, sagde han blot: »Nej, lille folkens, det er for silde, de æ å æ hæld.« Peter Marcussens stiltfærdige hjerte-

suk »Det er for silde lille folkens, de æ å æ hæld« bør blive stående som udtryk for stemningen og stillingen i den forglemte og forsømte danskhed i Kær herred op mod halvtredsåret efter 1864.

Der begyndte dog endnu at komme lidt liv i forbindelserne med dem derovre, efter at vi i 1912 fik oprettet Slogs herreds ungdomsforbund. Thorvald Petersen omtaler i »Fra Als til Tønder« udflugterne i 1911 til Langeland og til Faaborg og Fjællebroen i 1913. Han nævner et lille morsomt træk, da Andreas Clausen fra Østerby og Nicolai Johansen fra Agtrup mødtes på stationen en formiddag ved to krydsende tog, uden at de gensidig vidste, at de skulle på samme udflugt. Den ene forklarede, at han skulle et smut til Tønder, og den anden, at han skulle et vend til Flensborg. De fik sig nok en lun latter, da de samme eftermiddag mødtes på dampen til Langeland i Sønderborg. Nicolai Johansen var broder til Janne Marcussens kone Anna på Vraagaard, han ejede hjemgården i Agtrup, en besindig og brav mand.

Janne og Anna fra Vraagaard var sammen med Carsten Marcussen fra Brarup med på vor Fynstur i 1913, da var Carsten endnu ikke gift med Anna Paysen fra Sdr. Løgum.

Der var som ved at komme en frisk luftning ind over Kær herred i disse sidste år før første verdenskrig. – Seminarieforsøger Morten Bredsdorff skriver om denne tid: »I 1914 dannes en dansk sygeplejeforening for Tønder og omliggende sogne, og for første gang afholdtes et dansk dyrskue i Tønder, iværksat af Slogs herreds landboforening (og Det blandede distrikts landboforening). Dermed var isen brudt i »den truede firkant« og danskhedens hundredårige vigen i disse egne standset.« (Tønder gennem tiderne. Bind I).

Da vi mødte de unge fra Brarup og Vraagaard igen, var krigen forbi, og det gik mod afstemningen i I og II zone. Den ene af Chresten Marcussens sønner, Peter, der havde gården »Uhlenkamp« i Sød, blev derude, Carsten i Brarup kom hjem, men hans fader døde i 1918. Kresten Knudsen fra Visby Hedegaard var kommet meget bevæget derover for at tage afsked med sin kære ven og fætter; han kom med en blomsterhilsen fra den gamle have ved Hedegaard, fortæller Anna Marcussen, nu Carstens enke.

Peter Marcussen boede endnu sammen med sin kone i deres hus i Brarup. Deres sønner kom alle hjem, Janne havde været hårdt såret. Han og Christian havde Vraagaard sammen, Peter havde en gård i Kathale.

Vraagaard, med Anna fra Agtrup som gæstfri husmoder, blev midtpunktet for det danske arbejde i II zones vestlige del. Janne Marcussen blev af Den internationale kommission i Flensborg udnævnt til formand for kontrolkommissionen i Læk, vistnok efter forslag af vælgerforeningen i Nord-slesvig. Det var den tilsvarende stilling grev Schack havde i Tønder.

Tidligt på afstemningsdagen den 14. marts havde den tyske nabo til

Vraagaard sit flag oppe, dette besvarede brødrene på Vraagaard ved at hejse Dannebrog over gården. Kort efter kom gamle Peter Marcussen på sin morgentur fra Brarup gående ad indkørselsvejen til gården. Flaget over gården rørte så stærkt ved halvglemte strenge i sindet, at den gamle, stoute bonde gik og tørrede sine tårer, før han ville komme ind.

Dette sad Janne Marcussen nogle måneder senere og fortalte hjemme hos os, da han og Anna første gang besøgte os som vore nye naboer. Vi havde den søndag besøg af mine værtsfolk, fra hjemkomsten fra fangenskab til Århus i 1919, den fine og elskelige gamle overlærer N. Stegmann og frue, dommer H. H. Stegmanns forældre. Vi forstod og følte alle lidt af, hvad der i en skæbnestund havde rørt sig i den gamle, trofaste bondes sind.

Af skuffelse over afstemningsresultatet i II zone og stillet over for det tøjlesløse had, der slog imod dem fra tysk side bagefter, byttede familien på Vraagaard gård med ejeren af gården »Hoheneck« herovre ved Dravedskov. Også broderen Peter solgte og flyttede herover. Faderen Peter Marcussen og hans kone solgte aftægtshuset i Brarup og fik hus i Tønder sammen med Christian Marcussen, der endnu var ugift.

Da jeg første gang besøgte dem der, hentede gamle Peter Marcussen en bog i skatollet, som han ønskede, jeg skulle læse, for det var om hans gamle højskoleforstander fra Dalum Kristen Kold (Fr. Nygaards bog). At også jeg var gammel elev fra Dalum fra 1909, gav os straks mere at snakke om.

I 1936 kunne Janne og Anna Marcussen fejre deres sølvbryllup på Skovgaard, som »Hoheneck« nu hed. En kreds af venner og naboer her, sammen med de to brødre Peter og Christian, blev enige om, som sølvbryllupsgave at få malet et billede af Vraagaard, som den lå med Dannebrog hejst om morgenen på afstemningsdagen i 1920. Maler Tønder fik et godt billede færdigt, og det var ophængt over sølvbrudeparrets plads, da vi gik til bords.

Fra givnerne, blandt dem Erik Appel, skulle jeg tolke de tanker og den tak, som billedet var udtryk for. Det var i disse år, at nazismen sendte sine bølgeringe op over grænsen til Nordslesvig. I sølvbryllupsselskabet var der et betydeligt islæt af unge sydslesvigske slægtinge, der tydeligt nok var inficerede af de nye ideer. Måske blev dette tilskyndelsen til, at sølvbrudeparrets tilkommende svigersøn fra Faverby, som den første åbnede talerækken på tysk, men ellers velformet og iøvrigt taktfuldt, som det ligger for ham.

Derpå kom så fra min side de toner, som billedet af Vraagaard skulle give klangbund. Det blev uden sordine på strengene. I selskabet sad også sølvbrudeparrets svoger Ebbe Detlefsen fra Østerby, en ætling af Detlefsen-slægten fra Læksgaarde i Brarup. Han var hjemmetysker, men besindig og retsindig i alle forhold. I en pause i den opståede sangerstrid med ung-

tyskerne, faldt det mig ind at holde en lille anerkendende tale for Ebbe Detlefsen.

Han rejste sig straks, takkede venligt for det udbragte leve, og foreslog så, at vi alle skulle synge »Vort modersmål er dejligt« »få den kan æ nå så godt lie«, sagde han.

Sådan kunne grænselandets gamle og nye strømninger mødes i tredivernes bevægede år.

Men dengang var gamle Peter Marcussen død, han døde i 1932. Han færdedes stille og lidt ensomt herovre. Kresten Knudsen på Hedegaard var død i 1922. Der var meget nyt og fremmed for den gamle rodfaste bonde, sådan som hverdagens forhold dengang prægedes af mødet mellem en ny tids Danmark og Nordslesvig, som det var efter fremmedherredømmet og krigen, og i den afkølede feststemning efter genforeningen.

Tanken om, at »de æ å æ hæld« meldte sig vel også stundom på en anden måde. Janne på Skovgaard samlede sin faders minde i Grundtvigs vers fra »Udrundne er de gamle dage«, som vi sang ved faderens jordefærd i Tønder en majdag 1922. Niels Skrumsager bragte Knudsen-slægtens afskedshilsen, men også slægtens tyske forgreninger var repræsenterede. Familien gemmer de mindeord, som jeg skrev i Vestslesvigs Tidende.

Janne Marcussen ønskede tit, at vi skulle synge »Udrundne er de gamle dage«, når der var baggrund for det ved sammenkomster. Ved mindst to lejligheder mindede han mig om, at vi skulle synge sangen over ham, når hans time var kommen.

Det skete ved Janne Marcussens begravelse i Løgumkloster en martsdag i 1956, da en stor kreds af venner og naboer fra egnen her, sammen med familien og enkelte trofaste, gamle naboer fra Vraagaard mindedes vor gamle ven og nabo, vor fælles hjemstavns gode søn. »De ædles æt dør aldrig ud.«

De er borte nu, alle. Carsten Marcussen fra Brarup, der frejdig og ufornytt hævdede sin plads på den gamle slægtsgård i Brarup, og Janne, Christian og Peter fra Vraagaard, der blev danske nordslesvigere iblandt os, men stadig havde deres barndoms- og ungdomsegn derovre i tankerne.

Men i Brarup og på Skovgaard sidder endnu to gode bedstemødre, og følger med venlige og kloge øjne den unge og den ny slægt, der virker og vokser frem til at løfte fædrenes arv.

Hans Andersen, Kongsbjerg.

Min bedstemors fødselsdag

Theodor Clausen, f. 1. 7. 1905.

Theodor Clausen, Lindånæs ved Slien, er hverken tysk eller dansk, men angelbo. Indtil 1945 talte han tysk, men under fem ugers ophold i Kolding hen imod krigens slutning, hvor han som arbejdsoldat gravede pansergrave, begyndte han at lære sig selv dansk ved hjælp af en ordbog og Flensborg Avis. Nu taler og skriver han dansk så godt som fejlfrit.

Lad mig begynde med min barndomstid, og hvad jeg har oplevet i grænselandet Sydslesvig i den tid, jeg har levet.

Fra mine drengeår er der een dag i året, som jeg husker særlig godt: den 20. juni.

Det var min bedstemors fødselsdag.

Min bedstemor boede i Stolk ved Isted. Hvert år fik vi børn fri fra skole på den tid. Det var vi jo ikke kedede af. Men det allerbedste ved den dag var, at vi skulle køre med hestevogn, en lang tur på over 3 timer, for at nå ud til bedstemors gård.

Denne udflugt den 20 juni var den eneste rejse, vi fik i min barndomstid. Og derfor var vi jo meget begejstrede, når vi endelig kom af sted.

Vognen blev altid pyntet med grønt og med blomster, for at det kunne se festligt ud. Jeg kunne aldrig vente til hesten var forspændt. Jeg sad på agestolen længe før afgang og ventede på hesten.

Men endelig kom far i sit fineste søndagstøj – »Slippenjack« – som man havde det dengang. Paraply, pisk, pibe og alt muligt andet udstyr, som var nødvendigt på så lang en rejse.

Lotte fik det nye, fint pudsede seletøj over hovedet og blev så spændt for. Den kikkede hen til vognen og op til mig, og man kunne se, den ikke ligefrem smilede. Den tænkte vistnok på den lange tur i over tyve graders varme med masser af fluer og bremsere, som ville kravle på dens sveddrypende bringe hele vejen. Far stoppede sin pibe, tændte, og så kravlede han

endelig op. Hyp, Lotte! og så kørte vi ud af gården. Mine ben går frem og tilbage på bunden af vognen, men det hjælper ikke. Hesten kan ikke løbe med det samme!

Gunneby var den første by, vi kom igennem. Far, far! Hvad betyder Gunneby? En dreng er altid nysgerrig. Min søster har senere fortalt, at jeg spurgte hele vejen og om alt muligt. Gunneby, siger far, det er et helt gammelt nordisk stednavn. I Valdemars jordebog nævnes Gunneby allerede. Der står Gunnebu. Gunr er et navn. Her vistnok brugt efter en mand af dette navn, som har bosat sig på dette sted for omtrent tusinde år siden.

Men derovre, på den gård derhenne – og så pegede far med sin pisk på bygning – dér er der født en stor dansk mand! Hvem var det? – Det var Gustav Johannsen, en stor forkæmper for Danmark og den danske sag. Gustav Johannsen blev efter 1864 dansk repræsentant og rigsdagsmand i Berlin for det danske mindretal i Sønderjylland.

En meget klog og dygtig mand. Stor og kraftig! Og måske var det også til dels derfor, at han ikke var bange for Bismarck, den tyske »jernkansler«. Gustav Johannsen blev efterhånden den førende mand i Sønderjylland, og i mange år sad han som repræsentant for hele den danske folkegruppe – både i den prøjsiske landdag og den tyske rigsdag i Berlin.

Hans popularitet var umådelig! Der fortælles, at når han bred og mægtig gik gennem Flensborgs gader, måtte han næsten gå med hatten i hånden – så tit måtte han hilse. Ved rigsdagsvalget i 1881 fik han som dansk kandidat flertallet af stemmerne i Flensborg og omegn.

Vi kører videre og når en korsvej. Her står der en stor sten med et navnetræk indhugget. Far, hvad står der på stenen? Tja, den danske konge har haft et stort jagtområde her. Hele området var afgrænset af de såkaldte vildbanesten. Og her ser du en af dem. Hvis krybskytter kom ind på disse områder og blev set, kostede det manden mange års tugthus. Den danske konge har også haft en jagtgård – næsten et lille slot. Du kender sikkert Christianslyst? – Jo, det vidste jeg nok. Det lå bare tre kilometer hjemmefra på vejen til Sønderbrarup.

Nu kørte vi på en meget sandet vej. Hjulene gik dybt ned, og Lotte begyndte at puste.

Hvad er det for en skorsten, vi kan se derovre ved skoven? Det er Brodersby mejeri. Brodersby er også et dansk navn, min dreng. Lidt længere henne ligger Mysunde, hvor krigen rasede i 1850 og 1864.

Men præjserne kom jo ikke over Slien dér. De blev slået tilbage af vore danske kanoner, der har stået bag ved en skanse lige syd for Brodersby. Nogle danske soldater døde der; de ligger begravet på Brodersby kirkegård, og over dem er rejst en mindesten.

Vi kom op på en høj bakke, hvorfra vi kunne se en kirke til. Det var

Den gamle familiejendom i Lindånæs fotograferet i 1910. Ladeporten, hvor hølæsset netop er ved at køre ind, deler huset i to dele: stuerne til venstre, og stalden med de ni køer ligger i den østlige ende til højre.

Tårsted kirke. Dette navn stammer vistnok fra den hedenske tid. Thor var jo den af guderne, danskerne og særlig vikingerne holdt mest af. Det viser de mange stednavne, der er knyttet til hans navn.

Derefter kørte vi ned ad bakken og over en stor å: Fysingå, der var berømt i vikingetiden. Herfra sejlede man til England. Så kom der et langt stykke, hvor der slet ingen huse var. Men jeg spurgte alligevel, og heldigt for mig havde min far en næsten ubegrænset viden om hjemstavnen og dansk kultur.

Og jeg forstår det så godt i dag! Næsten hver plet taler om vigtige begebenheder i dansk historie, netop fra min fars tid.

Tyskland og Prøjsen var hans fjender, men han kunne jo ikke tale frit om det. Myndighederne lurede alle vegne. Den prøjsiske gendarm med pikkelhuen var at se hvert øjeblik! Dog til os børn talte han frit. Han ville, at vi skulle kende sandheden, og hvad han fortalte mig, har jeg bevaret, og det er groet videre i mig.

Langt om længe kom vi til den næste by: Tolk. Her ville far gerne tale med en gammel skolekammerat, Peter Gimm. Hesten får lov til at hvile lidt, for nu følger der en lang snak: Aeh, goddag, Peter! Goddag, goddag, Johannes! Nå, I skal vel til fødselsdag, kan jeg tænke! Har du hørt, Peter, at vor kære søn, den næstældste, er faldet i Frankrig? Ja,

Johannes Jørgen Clausen (1858–1946). Gift med Anna Margarethe Dorothea Clausen, født Petersen (1864–1947).

Johannes, det er sørgeligt! Du har måske også hørt, at min ældste dreng heller ikke kommer hjem igen?

Far begyndte at græde, og Peter Gimm også. Jeg kan tydeligt huske, at Peter holdt sig fast i vognen, mens tårerne randt ham ned ad kinderne, ned i det store overskæg. Om jeg også græd, husker jeg ikke, men der blev udslynget mange forbandelser mod prøjserne. Min far holdt knugende fast om sin pisk. Hvis der havde været en prøjser i nærheden, er det ikke godt at vide, hvad der kunne være sket.

Lotte fik brød og sukker, og så kørte vi videre ned ad bakken til en stor vandmølle: Vedelspang. Vandet skød med vældig kraft ud af møllen. Det så ud, som om det var mælk, sådan skummede det afsted mellem de store sten. Hesten blev lidt urolig, men vi kom da op ad bakken på den anden side. Der pegede min far med sin pisk til venstre: Derovre på den høje bakke havde danske krigere en stor skanse med kanoner i 1850!

Vi fortsatte til den næste by: Bøglund, og lidt efter skimtede vi Stolk. Gennem træerne anede vi allerede bedstemors gård. Jeg blev så glad! For en dreng er der intet mere forfærdeligt end at skulle sidde stille i så lang tid. Men nu var alt glemt som ved et trylleslag. Nu var vi der! Nu drejede vi ind på gårdspladsen! Og dér stod onkel og tante, rede til at tage imod os.

Men først og fremmest er det jo bedstemor, der skal huskes. Og vi unge løber derfor hurtigt indenfor.

Jeg har aldrig oplevet noget mere festligt end netop bedstemors fødselsdage.

Vi skulle straks spise. Det var noget, der bekom os vel efter sådan en

Theodor Clausens bedstemor Margarete Christine Petersen, Stolk (1839–1929) blev fotograferet en eneste gang i hele sit liv: i 1910 foran sit hus i Stolk (længst til højre). Hun havde lært dansk i skolen, og i den daglige plattyske tale brugte hun ofte danske ord. Bordbønnen, som hun altid bad på dansk, gjorde det dybeste indtryk på dattersønnen.

tur. Jeg husker så tydeligt, at bedstemor lagde en af sine fine hjemmevævede duge på bordet, og snart efter stod suppen parat.

Bedstemor satte sig for bordenden og foldede sine hænder. Hun bad en bordbøn – stille – men det kom fra hjertet, og desværre kunne jeg kun forstå det sidste ord: Amen!

Da bedstemor gik ud i køkkenet, spurgte jeg min mor: Hvad var det, bedstemor sagde ved bordet? Ja, min dreng, det var dansk, mit gamle modersmål. Det var den sidste rest, bedstemor brugte, til daglig og i stille timer.

Hen på eftermiddagen sad vi alle bænked i dagligstuen, og så blev der fortalt om store og små begivenheder, hvor jeg desværre ikke altid hørte efter.

Men såsnart bedstemor begyndte at fortælle om sin ungdomstid i Stolk, blev jeg med det samme lydhør.

Og hun har oplevet alvorlige tider med megen sorg og elendighed. For eksempel slaget ved Isted og her i byen Stolk den 25. juli 1850.

Det var begivenheder, som hun ikke kunne glemme. Bedstemor var dengang elleve år gammel, og så alvorlige begivenheder må sætte deres præg på en stor pige.

Den 25. juli 1850 var den forfærdeligste dag i byen Stolk's historie. Halvdelen af husene og gårdene brændte, men bedstemors hus blev skånet.

Det var det danske jægerkorps, der skulle forsvare stillingen. Og de

gjorde det så vel, at prøjserne blev slået tilbage til Gryde skov. Min bedstemor fortalte, at hun så en lille pige, som løb mellem de nedbrændte huse. Hendes forældre var blevet dræbt. Hun fortalte om kampene og om Schleppegrell og Læssøe, og hun sagde, at der hvor de to faldt, rejstes senere mindesten, som står den dag i dag.

Min bedstemor glemte aldrig sin ungdoms mørke tid!

Senere på eftermiddagen skulle vi ud og se på markerne. Onkel Hans og far og jeg selv gik sydpå. Far og onkel foran og jeg bagefter med hænderne dybt begravet i bukselommerne. Jeg spidsede ørerne for at høre alt, hvad der blev sagt, mens vi så på markernes afgrøder.

På vor vej kom vi også forbi Schleppegrells mindesten. Aldrig gik vi forbi uden at stå stille. Jeg satte mig på jerngitteret og lyttede endnu en gang til beretningen. Ind imellem blev der sagt mindre pæne ord om prøjserne.

Vi rejste os og gik videre langs en snoet markvej i retning mod Helligbæk. Denne lille å kan også fortælle om interessante hændelser: Her skal den første danske kongedåb have fundet sted. Omkring 950 skal Harald Blåtand her have modtaget dåben gennem biskop Poppo. »Døbestenen« – i virkeligheden en stendysse – finder vi lidt længere borte. Og mon Popholt, den lille skov i nærheden, har fået sit navn efter biskop Poppo?

Det blev en god eftermiddag for mig; alt var jo så spændende at lytte til. Om aftenen fik vi børn lov til at være lidt længere oppe, og eftermiddagens snakken og fortællen fortsatte.

Bedstemor fortalte om 1864, og hun henvendte sig særlig til mor:

Ja, Margrethe, du blev også født i en urolig tid! (Min mor er født den 6. februar 1864). Du lå i min arm, og hver gang jeg hørte kanonerne, måtte jeg græde. Jeg var jo så bange for, at de skulle komme her til Stolk igen. Og hvad nu, hvis huset brændte, mens jeg ligger her i sengen? Det var timer og dage, Margrethe, som jeg aldrig glemmer. Jeg har bedt til Gud om, at Han dog måtte bevare os, og at prøjserne ikke måtte komme.

Alt, hvad bedstemor har oplevet i disse dage, havde knyttet hende yderligere til det danske. Og således er min mor opvokset i et hjem med dansk sindelag. Det er disse stærke traditioner, der har båret den danske kultur videre og frem til i dag!

Netop på denne tid var der et meget dybt skel mellem dansk og tysk. Jeg kan huske, at mor altid blev meget vred, når vi kom til at gøre noget, der mindede hende om det tyske. Så sagde hun til os: Nu kommer tyskerne og henter jer! Hvad dette egentlig skulle betyde, fik vi først senere at vide. Men vi børn blev altid forskrækkede, når dette udtryk blev brugt.

Den sydslesvigske befolkning er præget af at være grænsefolk, at have

Stuerne i det gamle bindingsværkshus fra 1730 står i dag som dengang med den indbyggede alkove og træpaneler malet i de originale farver. Det var i denne stue, at Onkel Dän i 1864 trøstede den 5-årige Johannes, da kanontordenen fra Mysunde skræmte ham, ved at bære ham rundt i stuen.

været det i over tusind år. Den har ikke haft lejlighed til at udvikle sig på en naturlig, rolig måde. Vi har hørt om krige, og også andre stridigheder har forvoldt grænsebefolkningen sorg og lidelse.

Men det danske sindelag er her stadig. Det er ikke noget, man skifter som et sæt tøj. Det er en arv, som bliver hentet frem til den ene generation efter den anden.

Vi i Sydslesvig har ved vore forældre oplevet det hele på nært hold. Vi har mærket det i vore hjem og i vore byer. Minderne er ligesom mejslet fast i de gamles sind. Der er noget særligt over det, når de fortæller.

Trods den tyske påvirkning efter 1864 i skole og kirke, i presse og mange andre steder, formåede dette ikke at rokke noget i sindelaget. Fundamentet for dette sindelag er båret frem fra slægt til slægt gennem fortællinger og beretninger. Tysken gjorde jo alt for at fortælle noget andet. Men sandhed er sandhed.

Efter den anden verdenskrig var det netop de gamle, som meldte sig til de danske foreninger. Der kom også mange til mig, fordi jeg var blevet valgt til formand. Og hvis jeg spurgte de gamle, hvorfor de ville i den danske forening, så åbnede de deres hjerter og fortalte om, hvad de kunne, og hvad de havde oplevet. Det var første gang, at de kunne tale frit. 1864 lukkede jo af for alt, hvad der havde med demokratiske regler at gøre.

Først Bismarck og så senere Hitler var jo fanatiske tilhængere af den præjssiske ånd og alt, hvad der var præjssisk. Og vi, der ikke kunne dele dette sindelag, har altid stået med det ene ben i fængslet.

En af fars gamle skolekammerater – en gammel færgemand, som boede lidt nord for Slien – bad mig engang efter 1945 ud til sig. Han blev så glad, da jeg sagde ja til at gæste hans hus. Nå, Asmus, spurgte jeg, vil du nu også være dansk? Og han svarede: Jeg har altid været dansk i mit sind, men nu kan jeg endelig bekende det offentlig. Jeg er så glad over, at jeg i min høje alder endnu skulle opleve dette med den danske bevægelse i Sydslesvig.

Jeg sagde til ham: Du er nu gammel, så vidt jeg ved ligeså gammel som min far. Ja, det er jeg. Vi har siddet sammen på skolebænken.

Asmus, så kan du vel også mindes noget af det, du har hørt om 1864? Ja, det kan du tro! Derovre på den høje bakke har stået en dansk kanon, som skulle skyde, hvis prøjserne forsøgte at gå over Slien på dette sted. Jeg var dengang fem år, og du kan tro, jeg var meget spændt på, om kanonen kunne skyde. Jeg tror, at jeg stod derude hele dagen, men der skete ikke noget her. Det var i Mysunde, kanonerne kom i brug.

Min far fortalte også gerne om, hvad han oplevede i 1864. Han er født den 29. juni 1858 – altså var han dengang 5^{1/2} år gammel, da prøjserne gik frem syd for Slien i februar 1864.

Den gang havde vi naturligvis danske krigere i vor by. Han har fortalt om en meget venlig soldat, som var her i mange uger. De legede sammen næsten hele dagen, hvis ikke soldaten var på vagt. Nu, da prøjserne nærmede sig Mysunde, havde min fars forældre ikke lyst til at arbejde ude. De sad alle bænkedede om kakkellovnen. Den danske soldat blev kaldt onkel Dän. Der er naturligvis blevet talt om krigen og prøjserne.

Pludselig begyndte kanonerne nede ved Mysunde. Min far blev bange, da ruderne begyndte at klirre. Så tog onkel Dän min far ved hånden, og de travede længe op og ned ad gulvet. Alt imens blev kanontordenen værre og værre. Så blev det min far for meget, han begyndte at græde.

Onkel Dän fik ham dog hurtigt rolig igen ved at løfte ham op i sine stærke arme. Far blev efterhånden så glad, at han gav sig til at rede soldatens store skæg.

Ja, det var min far. Selvom han dengang var lille, huskede han alt dette knugende og sorgfyldte, der var over året 1864. Selv som helt gammel mand yndede han at fortælle om onkel Dän, hans gamle ven.

Måske har disse oplevelser fra dengang sat et sådant præg på ham, at han altid er gået uden om alt, hvad der var tysk. Minderne er stærke, og deres veje er uransagelige.

Theodor Clausen

En dansk sydslesvigers hjemstavnsdigt

For nylig døde Jens Andresen, Kallehave, efter en bilulykke, 73 år gammel. Når det store følge ved begravelsen på kirkegården i Læk den 12. marts fyldte omtrent 150 biler, er her vel tilstrækkeligt vidnesbyrd om den anseelse, han nød på egnen.

Normalt bringer Sønderjysk Månedsskrift ikke nekrologer. Om den dygtige landmand, der også var hedeopdyrker, om hans fortjeneste ved oprettelsen af den første danske skole i Sydtønder amt, om hans mangeårige medlemskab af Dansk Skoleforenings forretningsudvalg og af kredsagen, om dette og meget mere vil man kunne læse i Flensborg Avis og senere i Sprogforeningens Almanak.

Når hans navn skal trækkes frem her, er det på grund af hans særlige indsats for det danske sprog syd for grænsen. Det er en ikke ualmindelig opfattelse, at dansk sindelag i Sydslesvig følges op af dansk hjemmesprog, og at man i de endnu dansktalende egne bevarer den danske dialekt eller skifter fra tysk til dansk omgangssprog. Det sidste forekommer, men kun i yderst sjældne tilfælde og ikke på langt nær i et omfang, der kan sidestilles med det omvendte, nemlig skiftet fra dansk til tysk omgangssprog – både blandt dansk- og tysksindede.

Jens Andresens hjem i Kallehave ved Agtrup i Læk sogn var netop en af undtagelserne fra det normale. Her gennemførtes på ganske kort tid omstillingen fra tysk til dansk hjemmesprog. Den yngste søn, lærer Karl Andresen, Vanderup, fortalte herom:

»Da vi talte tysk, har far tit sagt til mor, når han skulle benævne en eller anden brugsting i gårdens drift, at det faldt ham svært, fordi han kun kendte tingene på dansk folkemål.

Den ydre foranledning var vistnok, da vi i 1934 fik en dansktalende ung pige, Karoline Nissen fra Klidt (Ladelund sogn), og at man netop da spurgte i min klasse i den tyske skole, hvilket sprog vi skolebørn talte hjemme. Jeg svarede, at det var dansk. Da jeg fortalte det hjemme, sagde

far: »Ja, hvis du har sagt det, så må vi også gøre det.« At vi fuldførte det inden for forholdsvis kort tid, husker jeg godt, og jeg husker også, at vi gik op og ned ad staldgulvet med far ved hånden og lærte »Vi vestjyder trives« med et særligt tryk på linjen: »Lad dem kun snakke tysk, som er født dertil.«

Overgangen var, så vidt jeg erindrer, ikke svær, da vi jo kendte folke-målet. Far og mor talte trods alt en del dansk sammen og naboerne også.«

Det kunne se ud til at være en såre let sag, men kun få gør sig vist klart, hvor store krav det stiller til selvovervindelse og karakterstyrke at gennemføre et sådant sprogskifte, og at det kun er en snæver elite, der formår det. Det må nævnes, at Jens Andresen en vinter kort efter 1920 deltog i et dansk aftenskolekursus i Agtrup, men ellers på egen hånd lærte sig så meget, at han kunne skrive lange breve på et både formelt og ortografisk næsten lydefrit dansk.

For et par år siden havde rektor Karl Clausen i dansk fjernsyn en samtale med Frieda og Jens Andresen. Her fremsagde Jens Andresen et digt, som med familiens tilladelse gengives her, et smukt vidnesbyrd om, hvordan hans følelser over for hjem og hjemstavn finder udtryk på egnens danske dialekt. Muligvis vil en eller anden filolog finde mangel på konsekvens i retskrivningen, men Jens Andresen skrev, som det passede ham, og har ind imellem benyttet skriftsprogets ortografi. Eftersom dette rent fonetisk ikke kan give anledning til misforståelser, og der alligevel ikke findes autoriserede normer for dialekter, er skrivemåden fuldt forsvarlig og gør hverken indholdet eller ordene mindre udtryksfulde. C. St.

KALLESHAVE

Af Jens Andresen

I Kalleshave der æ æ født
der loj min Moe mig i min Pu'e
æ lut saa gjerren te Fuglefløjt
å glæjd mæ øver æ Stork derue
Æ tænke tit å min Barndomsdaw;
hvo var det dejle i Kalleshav'.

Om Sommer lejt vi i Mark og Eng
Vi gik å fisket og plokket Blomme.
Om Avten kom vi så træet i seng
Vi drømt så kun om Sol og Sommer
og glæjd vos ott de den næste Daw.
Hvor var det dejle i Kalleshav'.

Om Vinte lejt vi i Bås og Lo.
Vi klabbet Kall og vi klø' æ Gris.
Vi værmt vo' Hænder å den gammel Ko
Hvæn de va Frost, gik vi ud å æ Is
og løf å æ Skejdet, de var en Sjov
å æ Eng mell Møllvaj og Kalleshav'.

Lav vi blev større, mått vi hjælp te,
og vi skuld både hjælp Fa'r og Moe.
Vi skuld bær Brændsel og hjælp dem ved
og hakk Katøffle og lug i æ Roe.
Vi song og fløjtet æbag æ Plov.
Hvo var det dejle i Kalleshav'.

Hå do oblevet en Sommernat
Hvæn æ Kukuk pråll og æ Taag den stigge,
do gå ålljen med din lille Skat,
den kønnest æblandt åll Verdens Pigge,
som trofast føller dæ te dit Grav,
hvor æ det dejle i Kalleshav.

Og blywr do ældre, æ Haar blywe graa
så ved do først, te her æ dejle.
Enhver en Nafe kan do forstå
og di er allsammen glant og frejle.
Ja alle kæen æ et Nafelav
som her i Møllvaj og Kalleshav.

Den By, den glemmer vi int så let
fordi vi holder så mye a den.
Det æ for vos jo de kønnest Plet
og inne rejser så gjerne fra den.
Vi blywer helst te den siest Dav,
for de æ dejle i Kalleshav.

Bog anmeldelse

Jacob Fabricius den Yngres Optegnelser 1617–44 udgivet ved A. Andersen. Historisk Samfund for Sønderjylland. Nr. 32. 1964. Pris: 60.– kr. (Medlemspris: 30.– kr.).

Det er en stor bog på op mod 500 sider, som tidligere missionær pastor A. Andersen har besørget for Historisk Samfund. Den er trykt tospaltet, så at man stedse kan sammenligne den gottorpske generalsuperintendent Jacob Fabricius den Yngres notater med den nu skabte danske oversættelse. Notaterne er nemlig skrevet på en blanding af latin, højtysk og nedertysk, og oversættelsen og udgiveren har indlagt sig stor fortjeneste ved at tyde det på Det kgl. bibliotek opbevarede indbundne håndskrift og forsyne oversættelsen med indgående, navnlig personalhistoriske oplysninger. Han har også redegjort for de store problemer, som de uensartede, kronologisk forvirrede optegnelser stiller forskeren overfor. Mest samler disse sig om årene 1622–26, hvorefter der er så sparsomme meddelelser, at

meget må formodes at være gået tabt.

Hvad er det da, den høje hertugelige biskop har på hjerte? Det er kun i ringe grad hans egne tanker, derimod ganske overvejende, hvad andre har meddelt og sagt, navnlig ved hertugens tafel og andre fornemmes bord. Selv om det ofte er vanskeligt at se, hvem det er, der taler i meddelelserne, har selve referaterne en værdi, der hermed er overleveret til vor tid.

Det er naturligvis en tung læsning, hvis man vil tilegne sig det væsentlige af stoffet og have udbytte af dette store skrift, og det kan derfor næppe tilrådes den læge historieinteresserede uden særlige forudsætninger at læse det fra ende til anden. Men selvfølgelig giver også et ikke dybtgående studium af værket adskillige kulturhistoriske interessante oplysninger.

Hertug Frederik 3. taler i høj grad med om teologiske spørgsmål. Hans fader, Johan Adolf, havde begunstiget Calvinismen, og brydninger mellem denne protestantiske retning og Lutherdommen afhandles som det vigtigste

religiøse og filosofiske problem. Den samtidige Trediveårskrig omtales, som man nutildags ville drøfte storpolitik, objektivt, ikke forudindtaget for den ene eller anden part. Kompetencestrid mellem præster og præsteindstillinger i de gottorpske dele af Sønderjylland dominerer kraftigt. Man får et stærkt indtryk af, i hvor høj grad der er samkvem med akademikere i al fald i hele Nordtyskland. Personerne, der omtales, har jo alle fået uddannelse ved tyske universiteter. Der er ingen vidnesbyrd om en modsætning mellem dansk og tysk, intet ondt ord om kongelige forhold, som ganske vist synes at ligge noget fjernt. Amtmanden roser Christian den 4.

Hertil kommer almindelige småtræk: Man får at vide, hvor store gaver fyrster giver ved besøg, også som drikkepenge. Kvinderne sladrer om giftermål. Der tales om en fest med 48 retter. Ved en adelig barnedåb er der blevet danset. Der tales om organiststillinger i angelske sogne som Satrup og Kværn, og en højstående gottorpsk embedsmand ønsker at købe antikviteter på landet i

Angel, hvilket man vel undres over så tidligt. At drikkeriet er voldsomt, ved vi jo. Præster er ofte fulde, også under tjenesten (ligprædiken!), og slås korporligt, koner får prygl, de høje herrer kaster kødben i hovedet på hinanden, og studenter slås ved universitetet sydpå. En 20-årig har allerede slået 3 ihjel.

Nærmest nutiden kommer vi i enkelte glimt. Da den kendte Niels Heldvad »kom fra Danmark, fuld af nyheder, og besøgte Fader (Jacob Fabricius d. Ældre, jvf. Sdj. årb. 1963 s. 161), fortalte han adskilligt,« hvoraf den pæneste historie er, at en rådmandsdatter, der i trods gør sig solidarisk med sin forfører, ganske vist får pisk ved kagen, men at bøddelen på grund af offerets fornemhed »lagde fingrene imellem.« Det er, som man møder den moderne akademiker, der lægger viden-skaben til side og serverer en god historie i kollegialt selskab. Og når snakken går om billige priser i Hamburg og dyre i Slesvig, er det, som vi hører vor egen utrættelige diskussion om varer og priser her og der og om førstnævnte storbys overmægtige konkurrence.

K. Olrik.

Stemannernes kammerherrenøgler

En misvisende kilde har desværre og til min beklagelse forårsaget, at jeg i mine kommentarer til artiklen »Jomfru Fanny endnu en gang« i Sønderjysk Månedsskrift nr. 4, har ladet Frederik 7. fratage amtmand Otto Johan v. Stemann hans kammerherrenøgle. Det er sket ved en forveksling af fader og søn. Det var Christian Steman, der ifølge kabinetsordre af 4. oktober 1854 mistede både rang og titel som kammerherre for sit forhold under oprøret, medens faderen samme dag blev opfordret til at indsende sin bestilling som kammerherre til allerhøjeste konfirmation.

Både fader og søn var tyskorienterede, så det ændrer i og for sig intet med hensyn til den indflydelse, de kan have haft på Jomfru Fannys sindelag i de år, de var amtmænd i Åbenrå, Otto Johan v. S. fra 1808–29 og Christian v. S. fra 1843–48. Derefter var Heltzen amtmand fra 1852–64.

Morten Kamphövener

Andels-
Svineslagteriet
i Kolding

Grundlagt 1888

Grænselandets liv
grænselandets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikolage, herreekvipering

Besøg
landsdelens
museer

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Sønderjyllands
Kreditforening

Haderslev

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9-12, 2-4, Lørdag 9-12

GRAASTEN

^{1/2} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

VEJLE

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{5}$ • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.